

© april 2008, ITTA

Dit is een uitgave van:
ITTA - Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Anderstaligen
Universiteit van Amsterdam

Spuistraat 210
1012 VT Amsterdam
tel. 020 - 525 38 44
fax. 020 - 525 29 11
www.itta.uva.nl
itta-fgw@uva.nl

ISBN 978-90-75491-19-7

De Campagne Leersucces is uitgevoerd in samenwerking met Sardes en in opdracht van de Directie Inburgering en Integratie, nu onderdeel van het Ministerie van VROM.

Ontwerp en opmaak: dSigned Schürfeld & Brandt, Zwanenburg
Druk: Drukkerij Koopmans, Zwanenburg

Opbrengsten Campagne Leersucces vmbo-mbo

Lies Alons
Simon Verhallen

Inhoud

Inhoud	4
Voorwoord	5
1. Inleiding	6
1.1 De Campagne Leersucces	6
1.2 Doelstellingen Campagne Leersucces	7
1.3 Inhoud Campagne Leersucces	7
1.4 Deelnemers	8
1.5 Onderzoeksvragen flankerend onderzoek Campagne Leersucces	9
2. Opzet en uitvoering onderzoek	10
2.1 Onderzoeksprocedure	10
2.2 Opzet vragenlijsten	11
2.2.1 Algemeen pedagogisch didactisch handelen	12
2.2.2 Context	12
2.2.3 Taalsteun	13
2.2.4 Interactie	13
2.2.5 Woordenschat	13
2.2.6 Samenwerking	13
3. Resultaten	15
3.1 Responsgroep	15
3.2 Observaties door beoordelaars	16
3.2.1 De beoordelaars over de taaldocenten	16
3.2.2 De beoordelaars over de vakdocenten	17
3.3 Observaties van de leerlingen en van de taal- en vakdocenten	19
3.3.1 De leerlingen over de taal- en vakdocenten	20
3.3.2 De taal- en vakdocenten over zichzelf	22
3.3.3 Vergelijking leerlingenobservaties en zelfobservaties taal- en vakdocenten	23
3.3.4 De leerlingen over in het oog springende veranderingen	23
4. Conclusies	26
Bijlagen	
Bijlage 1 Observatielijst Campagne Leersucces voor de taaldocent op het (v)mbo	29
Bijlage 2 Observatielijst Campagne Leersucces voor de vakdocent op het (v)mbo	31
Bijlage 3 Vragenlijst voor taaldocenten van de Campagne Leersucces	33
Bijlage 4 Vragenlijst voor vakdocenten van de Campagne Leersucces	34
Bijlage 5 Vragenlijst voor de leerlingen van de Campagne Leersucces	35

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van het onderzoek naar de ontwikkeling van de docentenvaardigheden in de Campagne Leersucces vmbo-mbo. De Campagne Leersucces is uitgevoerd in samenwerking met Sardes en in opdracht van de Directie Inburgering en Integratie, nu onderdeel van het Ministerie van VROM.

Onze dank gaat in eerste instantie uit naar de docenten van de deelnemende scholen die hun medewerking aan dit onderzoek hebben verleend.

Daarnaast past een woord van dank aan Suzan Oudejans voor haar bijdrage aan dit onderzoek. Zij heeft ons terzijde gestaan bij de opzet van het onderzoek, de kwantitatieve analyses verricht en meegeacht bij de interpretatie ervan. En ook dank aan Paula Bosch die het eerste ontwerp voor dit onderzoek maakte en ons van kritische opmerkingen bij een eerdere versie heeft voorzien.

Lies Alons
Simon Verhallen

Amsterdam, april 2008

1. Inleiding

In deze eindrapportage wordt verslag gedaan van het leerkrachtenonderzoek uitgevoerd in het kader van Campagne Leersucces. In het eerste hoofdstuk wordt een korte toelichting op de doelstellingen en de inhoud van de Campagne gegeven, daarna worden de onderzoeksvragen geformuleerd. In hoofdstuk twee wordt verslag gedaan van de opzet en uitvoering van het onderzoek. Vervolgens worden in hoofdstuk drie de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. In het laatste hoofdstuk worden de conclusies besproken.

1.1 De Campagne Leersucces

Aanleiding voor de Campagne Leersucces was een verkennend onderzoek dat de Directie Inburgering en Integratie liet uitvoeren naar mogelijke oorzaken van de voortijdige schooluitval van (allochtone) risicojongeren in het beroepsonderwijs.¹ In het onderzoek werden een aantal factoren genoemd die invloed hebben op het schoolsucces van jongeren, zoals de lengte van het leertraject, de aansluiting van het vmbo op het mbo, de aandacht voor taalvaardigheid en de belemmeringen op schoolniveau. Deze constatering waren de aanzet voor het plan van aanpak voor een Campagne, uit te voeren bij een groot aantal scholen, met als doel: "het ontwikkelen van een methodiek om de leerloopbaan van - anderstalige en andere, minder kansrijke - jongeren in het beroepsonderwijs succesvol te laten verlopen en daarmee de schooluitval in het vmbo en mbo te beperken."

Centraal in de te ontwikkelen methodiek staan mogelijkheden voor een andere ordening van de leerstof, intensieve samenwerking tussen taal- en vakdocent en een taalontwikkende didactiek.

In het plan van aanpak werd voorzien in de volgende onderdelen:

- De vorming van scholenkoppels vmbo – mbo.
Daarbij gaat het om koppels van scholen waar het aannemelijk is dat de leerlingen van een bepaalde vakrichting doorstromen van vmbo-b naar mbo-2.
- De ontwikkeling van een doorlopende taallijn.
Voor het intensiveren van de taalontwikkeling van de groep leerlingen die we op het oog hebben, is het nodig dat didactiek en inhoud goed wordt afgestemd, opdat leerlingen veel taal bijleren en opdat er geen breuken ontstaan in de taalontwikkeling wanneer zij doorstromen.
- De verbreding van taalontwikkeling naar andere vakken.
Daarnaast moeten de docenten ook binnen de instelling werken aan een taalleerlijn waarbij taalontwikkeling verbreed wordt van Nederlands naar de beroepsvakken.
- Het zichtbaar maken van een doorlopende leerlijn van het vak.
Docenten van het vmbo moeten op de hoogte zijn van de verwachtingen van mbo docenten en omgekeerd moeten mbo-docenten weten wat verwachtingen van het vmbo zijn. Alleen dan kunnen de leerlingen profijt hebben van de eerder verworven kennis.
- De ontwikkeling van een doorlopende lijn in pedagogisch didactisch handelen.
Ook hier helpt het wanneer docenten kennis hebben van de wederzijdse verwachtingen over de leer- en werkhouding van de leerlingen en die verwachtingen op elkaar afstemmen. In de regel hanteren vmbo-docenten andere aanpakken dan mbo-docenten. Uitwisseling is heel vruchtbaar en leerlingen zien dat en profiteren ervan.

¹ Anke van Kampen e.a. Nieuwe kansen voor risicojongeren in het vmbo. Resultaten van een quickscan, Amsterdam/Utrecht 2003.

- Het aanpassen van de schoolorganisatie op de doorlopende leerlijnen.
Het management van beide schoolsoorten moeten zorgen voor de noodzakelijke randvoorwaarden om het bouwen aan doorlopende leerlijnen te kunnen realiseren.
- Het verkorten van de leerlijn vmbo (bbl) - mbo niveau 2.
Door het weghalen van de overlap in leerstof en gebruik te maken van eerder verworven competenties (EVC's) en door afstemming tussen docenten, moet het mogelijk worden de totale leertijd van het vmbo (basisgericht) tot en met het behalen van de startkwalificatie met een jaar te bekorten.

De Campagne Leersucces is in het schooljaar 2004 - 2005 van start gegaan. De Campagne is uitgevoerd in opdracht van de Directie Inburgering en Integratie, nu onderdeel van het Ministerie van VROM en uitgevoerd door het ITTA en Sardes. In een viertal steden (Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Hoorn) zijn afspraken gemaakt om te gaan werken aan een doorlopende leerlijn van vmbo naar mbo. Tussen iedere deelnemende vmbo-school en mbo-opleiding is een convenant gesloten waarin de afspraken zijn vastgelegd.

De Campagne is in hoofdzaak inhoudelijk (taal en vak) en docentgericht: in de te ontwikkelen methodiek draait het om zowel een andere ordening van de leerstof, intensieve samenwerking tussen taal- en vakdocent als een brede implementatie van taalontwikkende didactiek. Docenten vergelijken hun lesprogramma's met elkaar, kijken bij elkaar in de les en ontwikkelen samen taalgerichte vaklessen. Het resultaat hiervan zijn taalgerichte, toegankelijke, contextrijke lessen. Op deze manier worden anderstalige leerlingen meer gemotiveerd, vooral omdat ze in taalvaardigheid vooruit kunnen gaan. Zo kunnen ze vaklessen beter gaan begrijpen, waardoor ze meer leersucces behalen en minder zullen uitvallen.

1.2 Doelstellingen Campagne Leersucces

In het projectplan van de Campagne worden meerdere doelstellingen geformuleerd.

Hoofddoelstelling is het didactische repertoire op het gebied van taalontwikkeling van alle betrokken docenten te vergroten. Het streven is dat de docenten van de proefprojecten na afloop over een zodanig niveau van expertise beschikken en een zo effectieve werkwijze hanteren dat ze er in slagen, op eigen kracht 70% van de doelgroep een startkwalificatie te laten behalen.

Een andere doelstelling is dat er na afloop van de proefprojecten een werkwijze is ontwikkeld en vastgelegd, die kan worden toegepast op, dan wel overgedragen aan andere vmbo-mbo-combinaties. Hiertoe is aan het einde van de campagne de handreiking *Doorgaan met Taal*² gemaakt waarin deze werkwijze wordt beschreven. In deze handreiking zijn de tijdens de Campagne ontwikkelde instrumenten opgenomen, zodat ook andere scholen hiermee aan de slag kunnen gaan.

1.3 Inhoud Campagne Leersucces

Het inhoudelijke ondersteuningsaanbod bestond uit een hele reeks activiteiten, waarin afwisselend aan taalontwikkende didactiek, het lesprogramma of leerlingbegeleiding, en aan de implementatie werd gewerkt.

² L. Alons e.a. *Doorgaan met taal*, een handreiking voor het realiseren van de doorgaande taallijn van VMBO naar MBO, Amsterdam/Utrecht 2007.

- Scholingsbijeenkomsten voor het hele team.
Ieder team van samenwerkende docenten kreeg maximaal acht scholingsbijeenkomsten op het gebied van: integratie taal- en vakonderwijs, begrijpelijk taalaanbod, woordenschatontwikkeling, taalproductie/interactie, taal op de werkvloer, docentvaardigheden, activerende didactiek en leerlingbegeleiding.
- Werkbijeenkomsten per vakrichting.
Elk vakteam heeft met behulp van teamcoaching gewerkt aan de afstemming van onderwijsprogramma's, de didactiek en integratie van taalontwikkeling in leertaken en opdrachten. Het aantal werkbijeenkomsten was afhankelijk van de afspraken die er in het convenant zijn gemaakt en varieerde tussen de vier en acht bijeenkomsten per vakteam.
- Koppelcoaching.
In deze gesprekken werden de koppels taal- en vakdocent ondersteund bij het gezamenlijk vormgeven van de taalontwikkende didactiek. Ieder koppel kon gebruik maken van in totaal vier koppelcoachingsbijeenkomsten.
- Individuele coaching van docenten.
Indien nodig konden de docenten individuele vraagpunten over de invoering van de methodiek in de eigen lespraktijk bespreken.
- Landelijke scholing- en uitwisseling.
In deze uitwisselingsbijeenkomsten werd aandacht besteed aan scholing middels workshops en aan uitwisseling tussen de trajecten. Er zijn in totaal twee landelijke bijeenkomsten geweest en vijf bijeenkomsten voor de coördinatoren.

De ondersteuningsactiviteiten werden uitgevoerd op locatie, afwisselend op het vmbo en het mbo. Niet alle ondersteuningsactiviteiten zijn op alle locaties uitgevoerd. Het programma werd mede bepaald door de wensen van de deelnemers en de mate waarin al ervaring was opgedaan met geïntegreerde scholing. De ondersteuningsactiviteiten werden aangepast aan de specifieke onderwijs-situatie op het betreffende scholenkoppel. Bijna alle scholen waren ten tijde van de werving aan de slag met vernieuwing van het onderwijs (Natuurlijk Leren, Competentiegericht onderwijs, Krachtig leren, enzovoort). Het projectteam is daarvoor steeds op zoek gegaan naar aansluiting bij de praktijk om de onderdelen uit de Campagne zoveel mogelijk te laten aansluiten bij de lopende activiteiten. Op die manier is de ondersteuning ingezet als versterking van de in gang gezette onderwijsvernieuwend activiteiten op de deelnemende scholen en niet als een extra activiteit.

1.4 Deelnemers

In totaal zijn er in de Campagne Leersucces acht samenwerkingsverbanden opgenomen: een samenwerkingsverband bestaat uit een mbo-opleiding en een vmbo-school. In elk samenwerkingsverband zijn er vervolgens twee vakrichtingen gekozen. In ieder samenwerkingsverband betrof het in principe acht vmbo-docenten en acht mbo-docenten, waarvan de ene helft taaldocent en de andere helft vakdocent is. In totaal zijn er 32 taaldocenten en 32 vakdocenten. In de praktijk bleek echter dat er niet altijd 16 docenten per samenwerkingsverband konden deelnemen aan de Campagne.

Samenwerkingsverband	Richting
1. Mbo I – vmbo 1	Zorg en welzijn
2. Mbo I – vmbo 2	Handel en administratie
3. Mbo II – vmbo 3a	Techniek
4. Mbo II – vmbo 3b	Hout
5. Mbo III – vmbo 4	AKA
6. Mbo III – vmbo 5	Techniek
7. Mbo IV – vmbo 6	Techniek
8. Mbo IV – vmbo 7	Techniek

1.5 Onderzoeksvragen flankerend onderzoek Campagne Leersucces

In de Campagne is onderzocht of de ontwikkelde methodiek ook de gewenste resultaten heeft opgeleverd. Daartoe zijn we op zoek gegaan naar waarneembaar gedrag van de docenten.

De hamvraag is natuurlijk of de betrokken docenten in de loop van de Campagne hun didactische aanpak hebben gewijzigd, dat wil zeggen uitgebreid en verbeterd, door de aangeboden begeleiding en deskundigheidsbevordering en door intensieve uitwisseling met andere docenten. Is er een ontwikkeling waar te nemen in het didactisch handelen? Tonen de docenten dat zij zich meer bewust zijn van de talige kant van hun lesactiviteiten? Maken ze hun lessen begrijpelijker? Doen ze meer aan taalontwikkeling, doen ze dat op meer verschillende manieren? Profiteren de leerlingen daarvan naar hun eigen idee? In de Campagne werden immers op verschillende niveaus interventies uitgevoerd (trainingen, werk-bijeenkomsten, koppelcoaching en andere begeleiding) door NT2-deskundigen van het ITTA en Sardes.

Gedurende de gehele Campagne zijn twee keer gegevens verzameld over het docentengedrag. De eerste keer in de loop van het eerste projectjaar om zicht te krijgen op de stand van zaken aan het begin van het project. Vervolgens zijn in de loop van het tweede projectjaar dezelfde gegevens nogmaals verzameld. Gegevens werden verzameld door onafhankelijke deskundigen uit de teams van beide instituten.

Voor het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Zijn er veranderingen in het didactisch handelen van de docent aantoonbaar tijdens uitgevoerde lessen?
2. Zijn er veranderingen waar te nemen bij de taal- en vakdocenten, naar eigen oordeel en naar het oordeel van de leerlingen, en zijn die toe te schrijven aan de ondersteuning, de reflectie en de deskundigheidsbevordering?
3. Zijn er verschillen in de oordelen van de docenten en de leerlingen?

2. Opzet en uitvoering onderzoek

In de Campagne Leersucces zijn verschillende instrumenten ontwikkeld om te kunnen onderzoeken of de ingezette interventies op docentengedrag ook daadwerkelijk resultaat opleveren. In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van de onderzoeksprocedure (2.1) en de instrumenten die zijn ontwikkeld om het docentengedrag in kaart te brengen (2.2). Opgemerkt moet worden dat wij de bedoeling hadden instrumenten te ontwikkelen die ook in het vervolg door andere scholen zelfstandig gebruikt kunnen worden.

2.1 Onderzoeksprocedure

In het onderzoek is het docentgedrag van de deelnemende docenten op het vmbo en mbo in kaart gebracht. Daarvoor is informatie over het didactisch handelen van de docent vanuit verschillende perspectieven verzameld: vanuit het perspectief van de docenten zelf, vanuit het perspectief van de leerlingen en vanuit het perspectief van een externe beoordelaar. Voor het verzamelen van deze gegevens zijn zowel vragenlijsten als observatie-instrumenten ontwikkeld (2.2)

De gegevens zijn in twee rondes verzameld: één keer aan het begin van het project, afhankelijk van het startmoment van de deelnemende docenten, en één keer in de loop van het tweede projectjaar van de campagne. In dezelfde periodes hebben docenten over hun eigen activiteiten een oordeel gegeven aan de hand van een zelfbeoordelinglijst en hebben de leerlingen een vragenlijst over hun docent(en) ingevuld. De gegevens uit de eerste ronde geven een beeld van de beginsituatie (2005 – 2006) en laten zien waar de docenten op dat moment stonden ten aanzien van de taalontwikkende didactiek: volgens de docenten zelf, volgens de leerlingen en volgens een externe beoordelaar (één van de deskundigen uit het team van ITTA/Sardes). We beschouwen deze eerste meting als de beginmeting.

De tweede ronde is uitgevoerd nadat een substantieel deel van de ondersteuningsactiviteiten (interventies) was uitgevoerd. Op basis van deze resultaten kan worden waargenomen of en zo ja, hoe en in welke mate, het didactisch handelen van de deelnemende docenten in de loop van de Campagne veranderde. Op basis van de gegevens uit de tweede ronde kan de voortgang worden vastgesteld. Deze gegevens zijn samen met de gegevens van de eerste ronde verwerkt in een totaalrapportage.

Bij het verzamelen van de gegevens is de volgende procedure gehanteerd:

1. Observaties door externe beoordelaars

- De beoordelaar maakt een afspraak met de docent voor een lesbezoek.
- De beoordelaar vult tijdens het lesbezoek (circa twee uur) de vragenlijst in. Voor elk onderdeel geeft de beoordelaar in de observatielijst aan of het aandachtspunt in die les enigszins zichtbaar (=2) is toegepast, zichtbaar (=3) is toegepast, niet van toepassing was (=0) of dat de docent dat zeker had kunnen toepassen, maar niet gedaan heeft (=1). Dat betekent dat de docenten die ≥ 2 scoren op het betreffende onderdeel goed didactisch handelen volgens de observatie van de beoordelaar.
- Na het lesbezoek wordt de observatie met de docent besproken.

2. Vragenlijsten leerlingen

- De externe beoordelaar geeft een korte instructie aan de leerlingen over het doel van de vragenlijst, de periode waarover ze een oordeel moeten geven, en geeft voorbeelden.
- De leerlingen vullen de vragenlijst over hun docent in. Indien nodig kunnen ze toelichting vragen. De leerling geeft in de vragenlijst aan of hij van mening is dat de docent een aspect nooit (=1), soms (=2), regelmatig (=3), vaak (=4) of bijna altijd (=5) doet.

- De beoordelaar neemt de vragenlijsten in.

In enkele gevallen heeft de docent zelf de vragenlijsten door de leerlingen laten invullen.

3. Zelfbeoordeling taaldocenten en vakdocenten

- De docenten hebben een vragenlijst over hun eigen lessen ingevuld. Het invullen van de vragenlijst is soms in een trainingsbijeenkomst gebeurd, soms tegelijkertijd met de leerlingen en ook wel eens nagestuurd via de mail. In de vragenlijst geven de docenten aan of ze een aspect nooit (=1), soms (=2), regelmatig (=3), vaak (=4) of bijna altijd (=5) toepassen.

2.2 Opzet vragenlijsten

Voor het verzamelen van de gegevens zijn aldus verschillende instrumenten ontwikkeld en voorgelegd.

Ten eerste zijn er twee observatie-instrumenten ontwikkeld, één voor de taaldocent (bijlage 1) en één voor de vakdocent (bijlage 2). Dit instrument werd door de beoordelaar gebruikt om het docentgedrag in kaart te brengen. Daarnaast kon het document ook door docenten gebruikt worden voor de lesbezoeken aan een collega.

Deze observatielijst is gebaseerd op de SIOP³ observatielijst. In de Verenigde Staten wordt in veel scholen voor voortgezet onderwijs gewerkt met het SIOP-model, dat staat voor Sheltered Instruction Observation Protocol. Deze lijst bevat allerlei didactische vaardigheden voor de docent om de leerlingen te helpen hun cognitieve taalontwikkeling op een hoger plan te brengen. Vooral in scholen met veel leerlingen met een andere taalachtergrond wordt deze werkwijze veel toegepast. Deze lijst is aangepast aan de Nederlandse situatie.

Ten tweede is er op basis van de observatielijst een vragenlijst voor de taaldocent (bijlage 3) en een vragenlijst voor de vakdocent (bijlage 4) ontwikkeld. Hiermee kan hij zijn eigen gedrag in kaart brengen. Tot slot is er een soortgelijke vragenlijst voor de leerlingen (bijlage 5) ontwikkeld waarmee de leerling het gedrag van zijn docent kan observeren.

Bij de samenstelling van de vragenlijst is, zoals gezegd, gebruik gemaakt van het SIOP-model. In Nederland zijn de categorieën *Context*, *Taalsteun* en *Interactie* erkende pijlers voor taalgericht vakonderwijs, breed gedragen door deskundigen van taalgericht vakonderwijs in het land. Daarom zijn ze als uitgangspunt genomen bij de ontwikkeling van de observatielijst voor de Campagne Leersucces. Hieraan toegevoegd is een onderdeel *Algemeen pedagogisch didactisch handelen (ADPH)*. Dit onderdeel geeft een algemeen beeld van het handelen van de docent en het werkklimaat in de klas. Het gaat hierbij om algemene docentvaardigheden die bijdragen aan het leren van de leerlingen. Ze zijn opgenomen in de vragenlijst omdat ze voorwaardelijk zouden moeten

³ J. Echevarria, M.E. Vogt & D.J. Short, Making Content Comprehensible for English Language Learners, The Siop Model, Boston, MA: Allyn & Bacon, 2000

zijn voor het kunnen geven van taalgericht vakonderwijs en vakgericht taalonderwijs. Verder zijn de onderdelen *Woordenschat en Samenwerking taal- en vakdocent* toegevoegd. Woordenschat is een concreet onderdeel waarmee zowel de taal- als vakdocent aan de slag gaan en dat zichtbare resultaten kan laten zien. Het is van cruciaal belang dat zowel taal- als vakdocenten zich bewust bezig houden met de selectie van woorden (algemene beroepstaalwoorden en vaktaalwoorden) en met actieve woordenschatuitbreiding in de taal- en vakles. Tot slot draait alles in het project om georganiseerde samenwerking tussen taal- en vakdocent. Hieronder worden de verschillende aandachtspunten verder toegelicht. De onderdelen *Woordenschat en Samenwerking* zijn niet als zodanig in het SIOP-model opgenomen.

2.2.1 Algemeen pedagogisch didactisch handelen

De vragen in deze categorie hebben betrekking op het algemeen pedagogisch didactisch handelen (voortaan APDH genoemd). Deze aspecten zijn in zekere zin voorwaardelijk om taalgerichte vaklessen te kunnen geven. De beginnende docent, die zijn handen nog vol heeft aan het organiseren van zijn les, is niet of nauwelijks in staat om de didactiek van taalgericht vakonderwijs uit te voeren.

In deze categorie zijn vragen opgenomen die iets vertellen over het verwachtingspatroon van de docent. Een negatief verwachtingspatroon kan bijvoorbeeld gemakkelijk leiden tot een self-fulfilling prophecy (het Pygmalion-effect). De docent die weinig verwachtingen van zijn leerlingen heeft, daagt de leerlingen ook niet uit prestaties te leveren (bijv. vragenlijst leerlingen nr. 1 *'De docent geeft ons ook moeilijke opdrachten.'*). Andere vragen in deze categorie betreft de aanpak van het werk en de activerende didactiek.

2.2.2 Context

De vragen in deze categorie hebben betrekking op het aanbrenge van een zinvolle context voor het begrip van de leerstof. De doelgroep in de campagne is immers niet hooggeletterd in het Nederlands; deze omvat veel anderstaligen, maar ook Nederlanders die een lage taalvaardigheid hebben. Leerstof verwerken is dan een moeilijke aangelegenheid. Een van de dingen die wordt nagestreefd is contextueel leren. Dat betekent bij voorbeeld dat de leerling eerst beelden in het hoofd krijgt, voordat hij over het onderwerp gaat lezen, schrijven en spreken. Een docent kan ook een praktijksituatie voorop stellen. Als een leerling bijvoorbeeld een kozijn moet stellen, is het belangrijk dat hij eerst een demonstratie krijgt of een video ziet waarin een kozijn wordt gesteld. Hij zal daarvan veel profijt hebben als hij erover leest, er iets over moet zeggen, etc. (bijv. vragenlijst vakdocent nr. 12 *'Een nieuw onderwerp breng ik eerst in beeld met een demonstratie, praktijksimulatie of met een video.'*).

Daarvoor is het van belang dat de beelden van het vak ook extra aandacht krijgen in de taalles en dat de vakdocent zich bewust is van begripsproblemen bij de leerlingen en dus ondersteunende technieken gebruikt bij de uitleg van de vakinhoud (praktijksituaties en handelingen laten zien). Dat vraagt van sommige docenten een heel andere aanpak dan zij gewend zijn. Vaak is het: eerst de theorie en dan pas de praktijk in plaats van omgekeerd.

2.2.3 Taalsteun

In deze categorie komen vragen voor die betrekking hebben op de talige steun die leerlingen krijgen om taaltaken beter te kunnen uitvoeren. Taalsteun is de beschikbare hulp in de vorm van voorbeelden, aanwijzingen en schema's e.d. die helpen lastig taalgebruik te begrijpen en te (re-) produceren. Taalsteun is alle steun die leerlingen krijgen om de (vak)taal juist te gebruiken. Het is een hulp bij het lezen, spreken, gesprekken voeren, schrijven en luisteren in de vakles.

Er zijn diverse technieken die docenten kunnen gebruiken om de leerlingen talig te ondersteunen; niet om de stof makkelijker te maken, maar om deze toegankelijker te maken (bijv. observatielijst vakdocent nr. 5.3 *'De docent ondersteunt mondelinge instructie met schriftelijke informatie, bijvoorbeeld kernwoorden op het bord terwijl je ze noemt'*). Daardoor krijgen de leerlingen juist meer ondersteunende woordenschat en andere clues, en zijn ze in staat hun denkvermogen verder te ontwikkelen.

2.2.4 Interactie/feedback

De vragen in deze categorie hebben betrekking op de communicatie over en weer tussen docent en leerlingen en de interactie tussen leerlingen onderling. Er is een direct verband tussen taal, denken en actieve woordenschatontwikkeling. Daarvoor is taalproductie essentieel. Als leerlingen met elkaar en met de docent in gesprek gaan over de leerstof, leren ze formuleren en de taal gebruiken die bij de leerstof hoort. Dit wordt leren in onderhandeling genoemd. Door in gesprek te gaan over wat je doet en te benoemen wat je doet, door elkaar vragen te stellen en te luisteren naar elkaar, versterk en versnel je het leren. Ook het samenwerkend leren komt hierbij aan bod (bijv. observatielijst taaldocent nr. 7.3 *'De docent is in natuurlijk gesprek met de leerlingen.'*)

2.2.5 Woordenschat

De vragen in deze categorie hebben betrekking op de aandacht die aan woordenschat (selectie, uitleg, oefening en herhaling) wordt besteed, zowel bij de taaldocent als bij de vakdocent. Voor de taaldocent is aandacht besteden aan woordenschatuitbreiding een evident onderdeel van het programma. Voor vakdocenten is dat niet altijd in die mate het geval, terwijl daarentegen de vakdocent altijd veel aandacht besteed aan uitleg van vaktermen; eigenlijk ook een vorm van woordenschatonderwijs. In de Campagne Leersucces moeten docenten met elkaar in overleg over de aan te bieden woordenschat. Dus welke woorden moeten de leerlingen leren, welke woorden worden door de taaldocent behandeld en welke woorden komen aan bod bij de vakdocent. En hoe kun je als vakdocent op een goede manier aandacht besteden aan de uitleg, aan de herhaling én aan de controle van het leren van de woordenschat (bijv. vragenlijst vakdocent nr. 16 *'Ik bepaal vooraf wat de kernwoorden van een les (onderwerp) zijn.'*).

2.2.6 Samenwerking

Een van de cruciale punten bij de Campagne Leersucces is samenwerking op gang te brengen tussen de taal- en vakdocenten. Samen moeten zij in kaart brengen welke onderdelen van belang zijn in het lesprogramma, welke woorden geselecteerd moeten worden, welke opdrachten gegeven

kunnen worden enzovoort. Verder kan de taaldocent de vakdocent begeleiden bij het vormgeven van meer taalgericht vakonderwijs en kan de vakdocent ervoor zorgen dat de taaldocent meer vakinhouden in de taallessen inbrengt.

De vragen hebben betrekking op het al dan niet samenwerken van de taal- en vakdocent (bijv. vragenlijst taaldocent nr.16 *'De taaldoelen zijn gekoppeld aan de vaklessen.'*).

De beoordelaar kan dit observeren door te zien of er gebruik gemaakt wordt van vakteksten in de taallessen of dat de vakdocent gebruik maakt van de woordenschatdidactiek. Aan de leerling kan worden gevraagd of hij ervaart dat de docenten samenwerken, overleg hebben en of zij zien dat vakinhouden in de taallessen en taaltaken in de vaklessen aan de orde komen.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het flankerend onderzoek gepresenteerd. In 3.1 wordt eerst een kort overzicht van de respons gegeven. Daarna worden de resultaten gepresenteerd voor de observaties van de beoordelaars (3.2), en vervolgens de observaties van de leerlingen en van de docenten zelf (3.3.); ook zullen we ingaan op markante verschillen tussen taal- en vakdocenten en leerlingen. De resultaten worden steeds eerst gepresenteerd als gemiddelde scores van beide meetmomenten. De verschillen in de observaties zijn op significantie getoetst. Bij (statistisch) significante uitkomsten wordt dat gemeld.

Behalve gemiddelden is bij de docenten ook naar de extreme scores gekeken. Onder "extremen" verstaan we degenen in de groep docenten die een bepaald aspect helemaal niet of nauwelijks toepassen (er niet aan doen) en degenen die het heel veel doen (dus de uitersten van de schaal). Op basis van de "extreme" scores kunnen we twee zaken bekijken. Een afname van het percentage extreem weinig scorende docenten betekent dat het aantal docenten dat aan het begin van de Campagne aangaf een bepaald onderdeel 'bijna nooit' of 'soms' te doen door de interventies tijdens de Campagne is vermindert of helemaal verdwenen. Een toename van extreem hoge scores – dus aan de andere kant van de schaal – betekent dat er meer docenten zijn die na de interventie bepaalde aspecten vaker zijn gaan toepassen. Wij zien deze uitkomst als een extra uitkomst omdat we zulke effecten niet goed kunnen aflezen aan de gemiddelde scores.

3.1 Responsgroep

In de gehele Campagne hebben in totaal 65 docenten (28 taaldocenten en 37 vakdocenten) van dertien scholen deelgenomen aan het onderzoek. In ronde 1 zijn gegevens verzameld van 57 docenten verspreid over 13 scholen. In ronde 2 zijn gegevens verzameld van 41 docenten verspreid over 11 scholen. Niet alle docenten hebben in zowel ronde 1 als in ronde 2 meegedaan aan het onderzoek. In de eerste ronde (meetmoment 1; M1) hebben 20 taal- en 24 vakdocenten vragenlijsten over zichzelf ingevuld. In de tweede ronde (meetmoment 2; M2) hebben 14 taaldocenten en 21 vakdocenten de vragenlijsten over zichzelf ingevuld.

De verschillen in aantallen responderende docenten in ronde 1 en in ronde 2 zijn te verklaren uit het feit dat in de loop van de Campagne Leersucces sommige docenten uit het project zijn gestapt door roosterwijzingen of personele wijzingen op school, of door een andere baan of een ander vak. Andere docenten hebben, waar mogelijk, hun plaats ingenomen. Verder hebben twee scholen zich in de loop van de Campagne (deels) teruggetrokken uit het project. Die zitten dus niet in de tweede ronde.

Bij de bespreking van de resultaten van beide rondes geven we de uitkomsten van alle docenten. Bij de vergelijking van beide rondes blijven de docenten die tussentijds zijn vertrokken buiten beschouwing.

Door de beoordelaars zijn 43 docenten tijdens hun lessen geobserveerd in ronde 1, daarvan waren 18 taal- en 25 vakdocent. In ronde 2 zijn 34 docenten geobserveerd, waarvan 13 taal- en 21 vakdocenten.

In totaal hebben 365 leerlingen in ronde 1 en 370 leerlingen in ronde 2 over hun taaldocent en hun vakdocent een vragenlijst ingevuld.

3.2 Observaties door beoordelaars

In deze paragraaf worden de uitkomsten van de klassenobservaties van de beoordelaars (de experts) gepresenteerd (eerste onderzoeksvraag). Per categorie worden de resultaten vermeld en toegelicht. Op basis van deze resultaten kan de eerste onderzoeksvraag worden beantwoord. De observatielijsten van de beoordelaars hebben een 3-puntsscore (0 = niet van toepassing, 1 = niet aanwezig, 2 = enigszins toegepast, 3 = zichtbaar toegepast). Hiervan worden gemiddelden gerapporteerd.

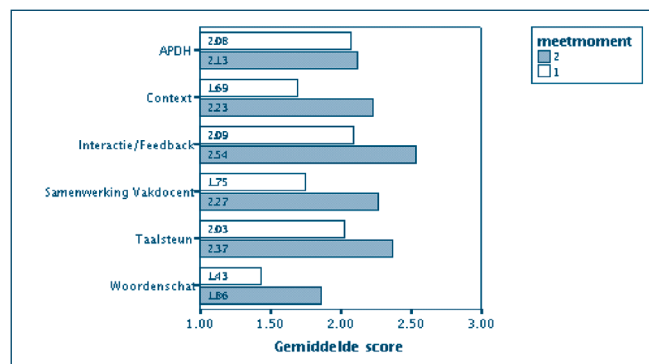
Bij dit onderdeel wordt tevens verslag gedaan van de extreem lage en hoge scores in de eerste en tweede ronde. Er is gekeken hoeveel docenten een bepaald onderdeel niet toepassen in de les en hoeveel docenten een bepaald onderdeel juist heel zichtbaar toepassen in de les. Aan de hand daarvan kan bekeken worden hoeveel docenten in de loop van het project zijn opgeschoven van een 'niet-doener' naar een 'doener'.

3.2.1 De beoordelaars over de taaldocenten

In de eerste ronde zijn achttien taaldocenten geobserveerd bij de uitvoering van een les en in de tweede ronde waren dit dertien taaldocenten. In Figuur 1 zijn de gemiddelde scores van de observaties te lezen.

We zien dat de taaldocenten naar het oordeel van de experts bij de start van het project alle aspecten wel een beetje toepassen en soms ook nog wel iets meer dan dat, maar niet bovenmatig. Ten minste, wat betreft gemiddelde groepsscore.

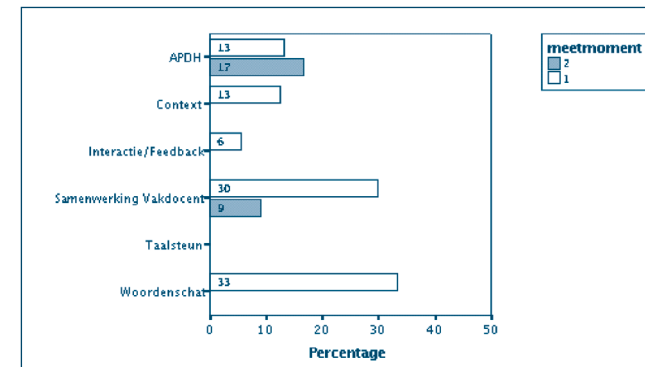
Duidelijk zichtbaar is daarentegen dat de taaldocenten de taalontwikkende aspecten waar in het project extra aandacht voor gevraagd is, in hun lessen meer tot veel meer zijn gaan toepassen. Dat geldt met name voor de onderdelen *Woordenschat*, *Context geven* en *Interactie/feedback* (de laatste twee zijn statistisch significant). We zien ook dat activiteiten of lesonderdelen die duiden op of het gevolg zijn van *Samenwerking met de vakdocenten* zijn toegenomen.

Figuur 1: Observaties beoordelaars taaldocenten

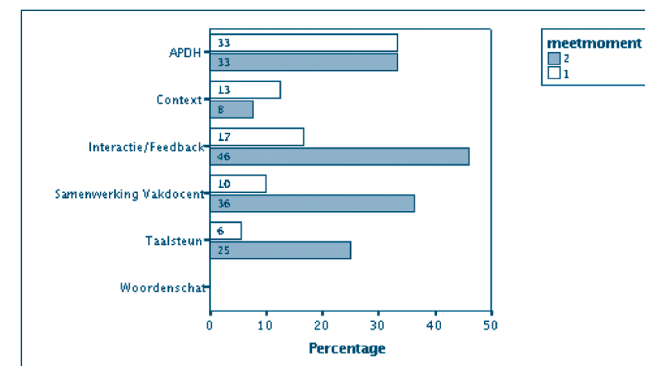
Kijken we naar Figuur 2 dan zien we dat een aantal docenten aan het begin enkele van de taalontwikkende aspecten geheel geen aandacht gaven en dat er verschillende taaldocenten zijn die in

het geheel niet samenwerkten of uitwisselden met vakdocenten. Dat aantal is voor de taalontwikkende didactiek nagenoeg geheel verdwenen (nog één docent werkte niet samen).

Figuur 2: Observaties taaldocenten: extreem lage score (= 1)

In Figuur 3 zijn de extreem hoge scores opgenomen. Hoeveel procent van de taaldocenten laat, volgens de trainers, zien dat hij een bepaald onderdeel *zichtbaar toepast*. We zien bij de onderdelen *Taalsteun* en *Interactie/Feedback* en *Samenwerking vakdocent* een duidelijke verschuiving is waar te nemen. Bij *Interactie/feedback* loopt het van 17% naar 46%, d.w.z. dat aan het begin van de Campagne 3 docenten de geobserveerde onderdelen duidelijk zichtbaar toepassen. In de loop van het project is dit uitgebreid naar zes docenten. Voor het observatiepunt *Samenwerking vakdocent* valt iets soortgelijks op te merken. Bij aanvang van het project is er één docent die zeer zichtbaar samenwerkt met de vakdocent, tijdens het project zijn dit vier docenten geworden.

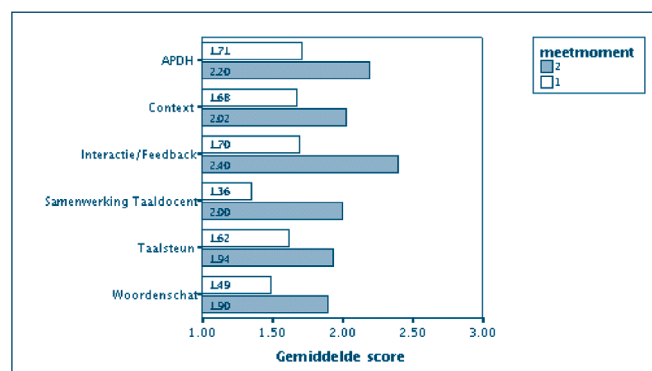

Figuur 3: Observaties taaldocenten: extreem hoge score (= 3)

3.2.2 De beoordelaars over de vakdocenten

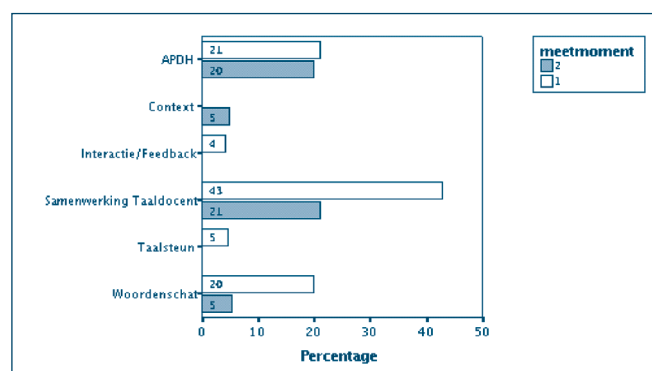
Er zijn in de eerste ronde in totaal 25 vakdocenten door de experts geobserveerd. In ronde 2 zijn dat er in totaal 21 docenten. In Figuur 4 zijn de gemiddelde scores van de beide rondes weergegeven. Op

bijna alle onderdelen die zijn geobserveerd zijn de verschillen statistisch significant. Bij de vakdocenten heeft een echte verschuiving plaats gevonden; op alle aspecten waarop beoordeeld werd, maar ook op het onderdeel *Samenwerking met de taaldocent*. Volgens de beoordelaars zijn bij de vakdocenten in de eerste ronde een heleboel taalspecifieke onderdelen *nauwelijks zichtbaar* (=1). Het is bijzonder om te zien dat in de loop van de Campagne deze aspecten, volgens de beoordelaars, *enigszins zichtbaar* (=2) en *zichtbaar* (=3) worden toegepast. Het didactisch repertoire van de docenten is dus duidelijk met meer taalontwikkende handelingen en activiteiten uitgebreid.

Figuur 4: Observaties vakdocenten

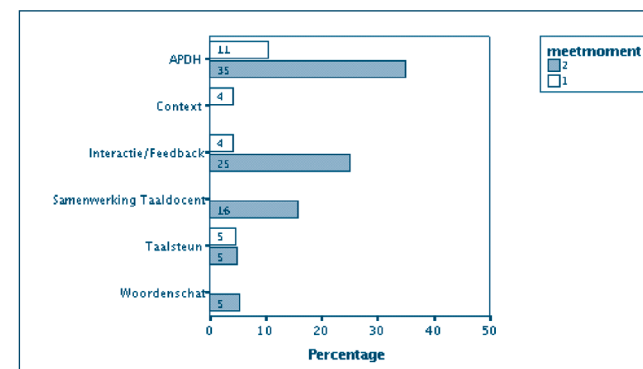
In Figuur 5 zijn de extreem lage scores opgenomen van ronde 1 en ronde 2. Daaruit is te lezen dat de meeste vakdocenten op het onderdeel *Samenwerking* en *Woordenschat* een extreem lage score kregen in ronde 1. Dat betrof 43% van de vakdocenten; in de tweede ronde is dit gedaald naar 21%. Dat betekent dat van 9 docenten in ronde 1 werd aangegeven dat samenwerking met de taaldocent niet zichtbaar was, in de tweede ronde waren dit nog 4 docenten. Vijf docenten zijn dus opgeschoven naar *toegepast* of *zichtbaar toegepast*.

Figuur 5: Observaties vakdocent: extreem lage score (= 1)

In Figuur 6 zien we het resultaat van de andere kant van de schaal; de hoge scores (= 3). In ronde 1 waren er op *APDH* en op *Interactie/feedback* respectievelijk 11% en 4% hoog scorende vakdocenten.

Dat percentage is in ronde 2 toegenomen tot 35% en 25%. Dat betekent dat er meer docenten zichtbaar laten zien dat zij, bij voorbeeld, meer mogelijkheden voor *Interactie* in de lessen creëren. Ook bij andere aspecten stijgt het aandeel "extra doeners" onder de vakdocenten. Daarnaast zien we ook hier weer effecten op de samenwerkingsbereidheid terug.

Figuur 6: Observaties vakdocenten: extreem hoge score (=3)

3.3 Observaties van de leerlingen en van de taal- en vakdocenten

In deze paragraaf worden de resultaten van de observaties van de leerlingen over hun docenten gepresenteerd naast de zelfbeoordelingen van de docenten (tweede onderzoeksvraag). We hebben de scores in dezelfde figuren ondergebracht omdat dan meteen ook heel goed een vergelijking gemaakt kan worden (onze derde onderzoeksvraag). Per categorie worden de observaties vermeld en toegelicht.

De leerlingen moesten in de vragenlijst aangeven of de docent een bepaald onderdeel, (bijvoorbeeld vr. 3 'De docent geeft opdrachten die we in een groepje moeten uitwerken.') bijna nooit (=1), soms (=2), regelmatig (=3), vaak (=4) of bijna altijd (=5), doen. Op basis van deze gegevens kan onderzoeksvraag 2 worden beantwoord.

Vervolgens worden ook de verschuivingen in extreem lage scores en extreem hoge scores gepresenteerd. Hoeveel leerlingen gaven in ronde 1 aan, dat de docenten een bepaald aspect bijna nooit (=1) of soms (=2) doen. En hoeveel docenten zijn dat in ronde 2, volgens de observaties van de leerlingen? Hetzelfde geldt voor de extreem hoge scores. Is er een toename te zien in het percentage docenten dat het volgens de leerlingen vaak (=4) of bijna altijd (=5) doet?

Ook de taal- en vakdocenten hebben vragenlijsten ingevuld; zelfobservaties. Ze moesten aangeven, net als de leerlingen, op een 5-puntsschaal, hoe vaak ze een bepaald taalontwikkend aspect toepasten in hun lessen, dan wel hoe vaak het voorkwam in hun lessen. Ze moesten ook aangeven op welke onderdelen de samenwerking met de vakdocent, resp. de taaldocent zichtbaar werd. De weergegeven scores zijn de gemiddelden van de totale scores. Niet alle categorieën hadden een gelijk aantal aspecten.

3.3.1 De leerlingen over de taal- en vakdocenten

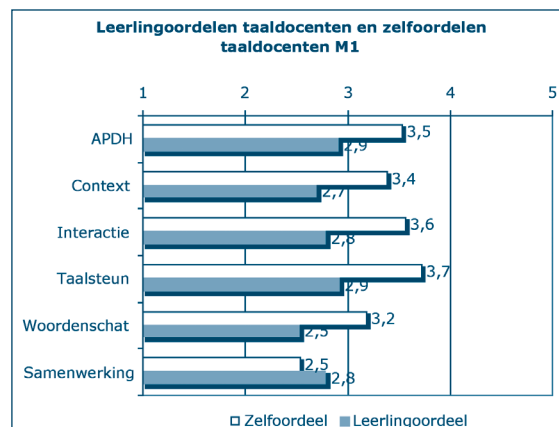
In totaal zijn er in ronde 1 over 11 taaldocenten vragenlijsten ingevuld, in ronde 2 over 12 taaldocenten. In ronde 1 hebben de leerlingen over 17 vakdocenten een vragenlijst ingevuld en in ronde 2 over 20 vakdocenten.

In Figuur 7 en in Figuur 9 staan de gemiddelden opgenomen van de leerlingoordelen over hun taaldocenten en vakdocenten tijdens het eerste meetmoment.

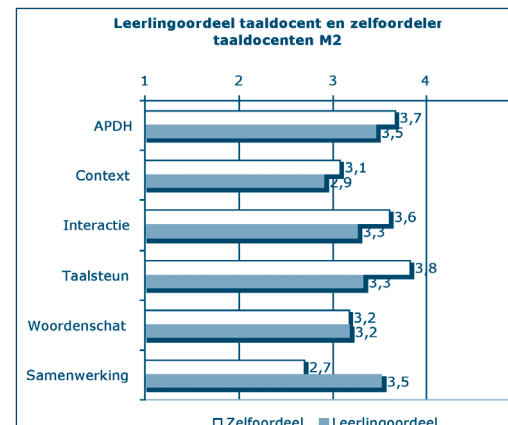
In alle categorieën vinden we een bijna gemiddelde score. Dat wil zeggen dat de leerlingen de verschillende aspecten herkennen en dat die didactische handelingen echt aan de orde zijn in de taallessen en, in ietsje mindere mate, ook in de vaklessen. We zouden kunnen zeggen: soms tot regelmatig. De gemiddelden van de verschillende taalontwikkende aspecten ontlopen elkaar niet heel veel.

In de tweede ronde – zie Figuur 8 en Figuur 10 – geven de leerlingen aan dat bijna alle aspecten van taalontwikkende didactiek ruim anderhalf jaar later veel vaker aan de orde komen. Er is een vermeerdering van activiteiten bij *Context*, bij *Interactie/feedback*, bij *Woordenschat* en bij *Taalsteun*.

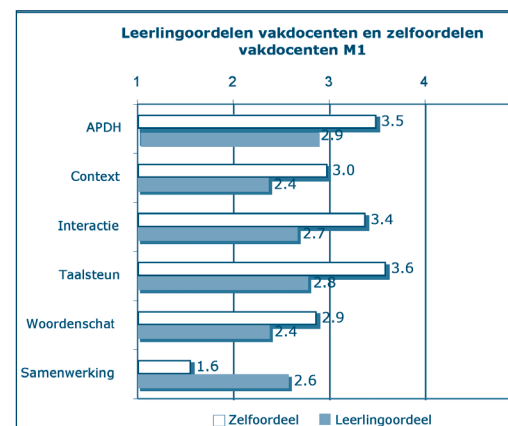
Opmerkelijk is dat leerlingen in de loop van de Campagne bij zowel de vakdocenten als bij de taaldocenten in toenemende mate opbrengsten van de *Samenwerking tussen vak- en taaldocenten* ervaren. Maar bij de taaldocenten wel het meest. (De toenames bij *APDH*, bij *Woordenschat* en bij *Samenwerking vakdocent / taaldocent* zijn statistisch significant).

Figuur 7: Leerlingoordelen taaldocent en zelfoordelen taaldocenten; 1e ronde

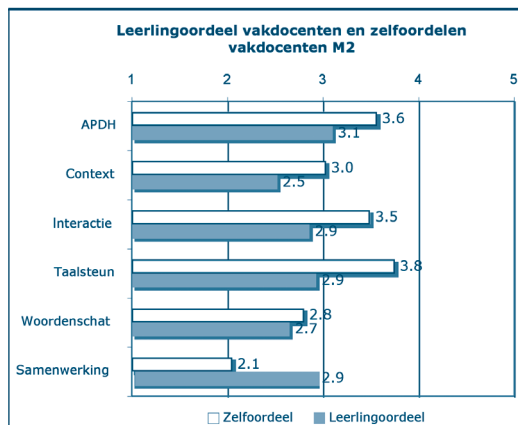

Figuur 8: Leerlingoordelen taaldocent en zelfoordelen taaldocenten; 2e ronde

Figuur 9: Leerlingoordelen vakdocent en zelfoordelen vakdocenten; 1e ronde

In Figuur 10 staat de vergelijking tussen de observaties van de leerlingen en de observaties van de docenten in ronde 2. Ook hier is te zien dat de leerlingen de docenten kritischer observeren dan de vakdocenten zichzelf. De verschillen tussen de observaties van leerlingen en docenten zijn voor elk cluster significant, met uitzondering van *Woordenschat*.

Figuur 10: Leerlingoordelen vakdocenten en zelfoordelen vakdocent: ronde 2

3.3.2. De taal- en vakdocenten over zichzelf

In de Figuren 7 (M1) en 8 (M2) en in de Figuren 9 (M1) en 10 (M2) worden respectievelijk de zelfoordelen van de taaldocenten en van de vakdocenten gepresenteerd.

In de eerste ronde (het meetmoment aan het begin van de Campagne) hebben 20 taaldocenten en 24 vakdocenten de vragenlijsten ingevuld. In de tweede ronde (na een tot anderhalf jaar) hebben 14 taaldocenten en 21 vakdocenten de vragenlijst ingevuld.

Docenten moesten van zichzelf aangeven of zij taalontwikkend bezig zijn en in welke mate. De taaldocenten hebben per categorie op een 5-puntsschaal aangegeven hoe vaak (1 = bijna nooit, 2 = soms, 3 = regelmatig, 4 = vaak en 5 = bijna altijd) zij het betreffende taalontwikkende aspect toepassen. De weergegeven scores zijn de gemiddelden van de totale scores. Niet alle categorieën hadden een gelijk aantal aspecten.

We zien dat de taaldocenten verschillende aspecten naar hun eigen oordeel vaak toepassen. Dat geldt zowel voor de activiteiten uit het cluster *APDH* als voor de taalontwikkende activiteiten *Taalsteun* en *Interactie/feedback*. Aan *Context* bieden en specifieke activiteiten *Woordenschat* doen ze regelmatig. Naar hun eigen oordeel zijn de taaldocenten dus al met veel taalontwikkeling bezig. Ze scoren bovengemiddeld.

Toch gaan ze in de loop van de Campagne een aantal van die aspecten nog vaker toepassen. Over de gehele linie (behalve bij *Interactie/Feedback* en *Woordenschat*) zien we toenemende activiteiten. Ook bij het onderdeel *Samenwerking Vakdocent* is dat zo.

Ook de vakdocenten passen bij de start van de Campagne naar hun eigen oordeel verschillende taalactiviteiten al regelmatig toe: vooral *Taalsteun* en *Interactie/feedback* en *Context*. *Samenwerken met de taaldocent* doen ze weinig; ook aan *Woordenschat* doen ze minder dan aan de andere activiteiten.

Net als de taaldocenten gaan de vakdocenten in de loop van het project meer aan taalontwikkende activiteiten doen, al is de verschuiving naar hun eigen oordeel niet zo groot als bij de taaldocenten.

Wel is de verschuiving groot in het onderdeel *Samenwerking taaldocent*. Naar hun eigen oordeel zijn de vakdocenten daar actiever geworden; de toename is ruim 25%, maar uiteindelijk zijn de vakdocenten – na een jaar – naar hun eigen oordeel nog niet zo ver dat ze al regelmatig of vaak met taaldocenten gaan samenwerken.

3.3.3. Vergelijking leerlingobservaties en zelfobservaties taaldocenten en vakdocenten

De taaldocenten beoordelen zichzelf gemiddeld iets positiever dan de vakdocenten. Beide groepen docenten zitten met hun zelfbeoordeling bij de beginmeting al wel rondom of boven het gemiddelde van de beoordelingsschalen. Daarmee geven ze aan dat ze naar hun eigen oordeel allerlei taalontwikkende activiteiten uit onze overzichten al soms en regelmatig uitvoeren.

Zowel de taal- als vakdocenten ervaren niettemin een verschuiving op de diverse onderdelen in de loop van de Campagne; ze gaan de aspecten vaker inzetten.

De meest in het oog springende verschuiving is de *Samenwerking*. Kennelijk is de Campagne op dit punt wel aangeslagen.

De leerlingen observeren hun taaldocenten kritischer dan de docenten dat met zichzelf doen. De leerlingen geven hun docenten in ronde 1 in alle categorieën van de vragenlijst (*ADPH*, *Context*, *Interactie*, *Taalsteun*) minimaal een 0,5 punt lager dan de docenten zelf, behalve bij het onderdeel *Samenwerking*. Daar geven de leerlingen aan dat de taaldocenten meer samenwerken met de vakdocent, dan de taaldocent zelf aangeeft.

De leerlingen observeren ook de vakdocenten kritischer dan de vakdocenten zichzelf observeren. De vakdocenten geven bijvoorbeeld aan dat zij regelmatig tot vaak *Taalsteun* geven, volgens de observatie van de leerling is dit soms tot regelmatig. Alleen bij het onderdeel *Samenwerking* geven de docenten aan dit 'nooit' tot 'soms' te doen. De leerlingen zeggen dat de docent 'soms' tot 'regelmatig' samenwerkt met de taaldocent.

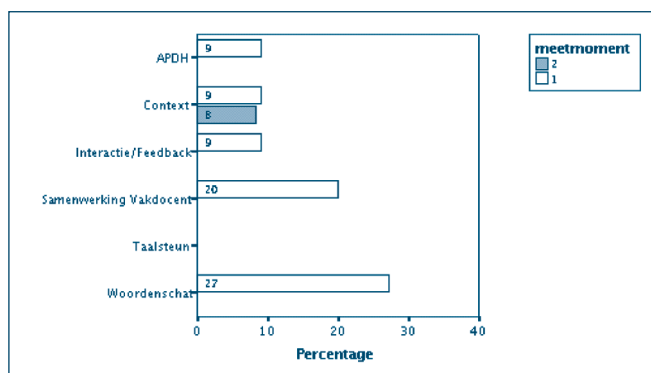
Het meest opmerkelijke feit is dat de leerlingen veel meer vooruitgang waarnemen dan de taal- en vakdocenten zelf menen te kunnen waarmaken. De leerlingen hebben op dit punt wel dezelfde waarneming als de beoordelaars.

3.3.4. De leerlingen over in het oog springende veranderingen

We bekijken in deze paragraaf of de veranderingen die de leerlingen hebben waargenomen en eerder als groepsgemiddelden voor de taaldocenten en de vakdocenten zijn gepresenteerd, ook tot wijzigingen in het individuele gedrag van docenten is terug te vinden. We vergelijken de extremen laag en hoog van het eerste meetmoment met het tweede meetmoment. Zoals we dat ook in paragrafen 3.2.1 en 3.2.2 hebben gedaan met de observaties van de experts.

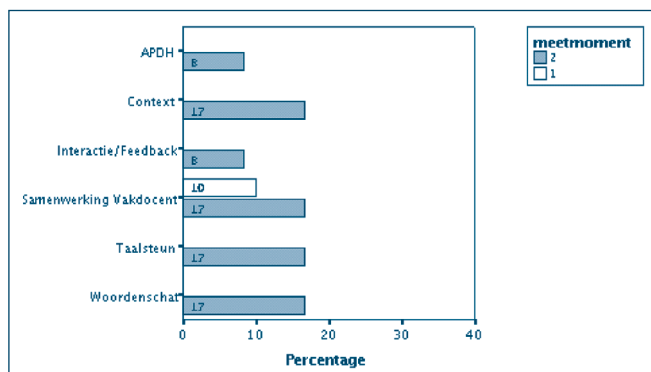
We zien in Figuur 11 dat de leerlingen eigenlijk geen enkele taaldocent meer tegenkomen die geen of nauwelijks taalontwikkende activiteiten uitvoeren in de tweede ronde, behalve voor het aspect *Context*. In het begin van de Campagne zijn er nog verschillende docenten die bepaalde activiteiten

niet of nauwelijks uitvoeren volgens de leerlingen. Vooral waren er nogal wat taaldocenten die niets of bijna niets deden aan specifieke *Woordenschatuitbreiding* in de klas. Dat gebeurt aan het einde van de Campagne niet meer.

Figuur 11: Leerlingenoordelen taaldocenten: extreem lage score (2 of lager)

We zien een soortgelijke beweging aan de andere kant van de schaal in Figuur 12. Bij de extreem hoge scores zien we dat de observaties van de leerlingen in de eerste ronde geen hoge scores (4 of hoger) laten zien, behalve *Samenwerking met de vakdocent*. In de tweede ronde had 20% van de docenten op de diverse onderdelen een score van 4 of hoger. Dat betekent dat die taaldocenten het nu 'vaak' of 'bijna altijd' taalontwikkende activiteiten doen op de diverse onderdelen (*Context, Samenwerking vakdocent, Taalsteun en Woordenschat*).

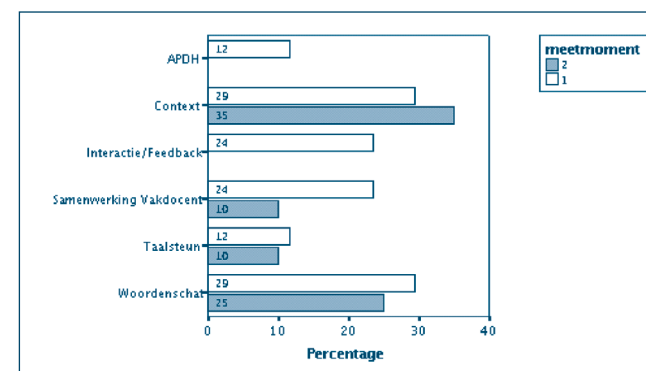

Figuur 12: Leerlingenoordelen taaldocenten: extreem hoge score (4 of hoger)

Bij de vakdocenten komt een geheel ander beeld naar voren. Daar is het aantal docenten dat laag scoorden op *APDH* en *Interactie/feedback* geheel afgenomen, maar zijn er juist in de tweede ronde nog wel enkele vakdocenten die bepaalde activiteiten weinig of niet toepassen. Dat laatste geldt dan in het bijzonder het *Contextualiseren* en de *Woordenschatuitbreiding*. In Figuur 13 zien we dat, volgens de

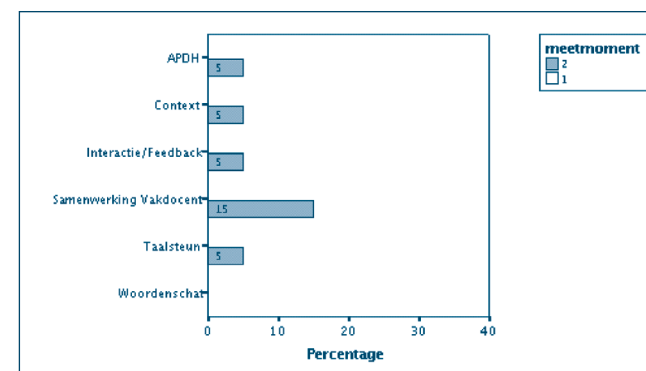
observaties van de leerlingen in de eerste ronde 29% van de vakdocenten een score van 2 of lager op het onderdeel *Context* en ook op het onderdeel *Woordenschat* krijgt. Dit percentage nam voor *Context* toe tot 35% in ronde 2. Voor *Woordenschat* nam het iets af.

Bij de *Samenwerking met de taaldocent* laten de observaties van de leerlingen zien dat aan het begin van de Campagne 24% van de docenten een score van 2 of lager hadden, in de loop van de Campagne neemt dit af tot 10%.

Figuur 13: Leerlingenoordelen vakdocenten: extreem lage score (2 of lager)

In Figuur 14 staan de extreem hoge scores van de vakdocenten, volgens de leerlingen. In de eerste ronde waren er geen vakdocenten die een score van 4 (=vaak) of 5 (=bijna altijd) hadden, volgens de leerlingen. In de tweede ronde zien we bij alle categorieën een toename, zij het een kleine, en bij de *Samenwerking taaldocent* een toename van 15%. Dat betekent dat die docenten in de loop van de Campagne vaker (zichtbaar) zijn gaan samenwerken met een taaldocent, volgens de leerlingen.

Figuur 14: Leerlingenoordelen vakdocenten: extreem hoge score (4 of hoger)

4 Conclusies

In dit hoofdstuk worden de drie onderzoeksvragen van de Campagne Leersucces beantwoord.

In de Campagne zijn alle deelnemende docenten gedurende bijna twee jaar, meer of minder intensief, ondersteund: in de vorm van trainingen, bijeenkomsten op de eigen scholen en andere deelnemende scholen, bij landelijke docentendagen voor alle deelnemers, en bij individuele coaching.

Centraal stond steeds de aanpak van *de taalontwikkende didactiek*.

Voor de verschillende ondersteuningsmiddelen en instrumenten die de docenten aan hun didactische repertoire hebben toegevoegd, verwijzen we naar het boek *Doorgaan met Taal, een handreiking voor het realiseren een doorgaande taallijn van vmbo naar mbo*. In die bundel is een opsomming van alle instrumenten en didactieken gegeven.

De veronderstelling is natuurlijk dat wanneer docenten (zowel de taaldocenten als de vakdocenten) meer taalontwikkende didactiek gaan toepassen, de leerlingen ook in alle lessen taalvaardiger gemaakt worden en dat de vakstof beter overkomt en beter beklijft, waardoor leerlingen met meer succes door de beroepsopleiding komen en eerder en verder kunnen doorstromen. Dat is het Leersucces dat we nastreven.

In dit rapport hebben we verslag gedaan van het flankerend onderzoek naar de veranderingen in docentvaardigheden en docentgedrag. Het interesseerde ons in hoge mate in hoeverre de ondersteuningsactiviteiten/interventies zorgen voor een verandering in het didactisch handelen van de deelnemende docenten. Die centrale vraag wordt hieronder aan de hand van de drie onderzoeksvragen beantwoord.

De docenten zijn twee maal (aan het begin en aan het einde van de Campagne) in de eigen taal- en vaklessen geobserveerd door experts; de docenten hebben ook zelf (twee maal) over hun activiteiten vragenlijsten ingevuld. Daarnaast hebben ook de leerlingen gerapporteerd over de didactische handelingen van hun taaldocenten en hun vakdocenten; eveneens twee maal. Alle observaties hadden betrekking op de volgende zes clusters/categorieën: *ADPH* (algemeen pedagogische didactisch handelen), *Context*, *Interactie/Feedback*, *Taalsteun*, *Woordenschat* en *Samenwerking* (tussen resp. vakdocenten en taaldocent).

Er zijn weliswaar veel vragenlijsten ingevuld en veel observaties uitgevoerd, maar we hebben uiteindelijk alleen de gegevens in onze vergelijkingen kunnen betrekken van de docenten waarvan we zowel in de startmeting als in de tweede meting gegevens hebben ingevoerd. Daardoor is de groep docenten waarover per onderdeel geoordeeld wordt meestal niet groter dan twintig docenten.

Toch zien we over de gehele linie verschuivingen en veranderingen, soms kleine maar vaak ook grote en opmerkelijke veranderingen. Veranderingen die zijn toe te schrijven aan de interventies die zijn ingebracht; de genoteerde of geobserveerde veranderingen hebben allemaal betrekking op het meer en vaker toepassen van de taalontwikkende aspecten die in de trainingen en in de bijeenkomsten en in de persoonlijke begeleiding van de docenten en docentenkoppels aan de orde zijn geweest. Zowel bij de taaldocenten als bij de vakdocenten.

Opmerkelijk is dat docenten, die als groep wel zeker een ontwikkeling naar meer taalontwikkende didactiek meemaakte, over zichzelf geen spectaculaire veranderingen rapporteren, in vergelijking met

de expertoordelen en de leerlingoordelen. Voor een deel kan dat worden verklaard uit het gegeven dat docenten in ons onderzoek zichzelf al vaker hoger inschatten dan anderen doen.

En daar denken in ieder geval de leerlingen in de eerste ronde echt anders over. Zij geven de docenten een lagere score dan de docenten zichzelf. In de tweede ronde geven ze de docenten wel een veel hogere score. Een deel van de veranderingen tussen de verschillende meetmomenten waren statistisch significant, andere niet; voor een deel is dat het gevolg van een te kleine groep bij sommige observaties. In hoofdstuk drie is steeds over significantie gerapporteerd.

Voordat we overgaan tot de bespreking van de onderzoeksvragen, willen we nog apart aandacht besteden aan de leerlingenrespons. Deze is de grootste in omvang, laat de meeste significante verschillen zien, maar is ook de meest indrukwekkende van de drie bronnen die we gebruiken; de leerlingen zien veel didactisch handelen kennelijk scherp genoeg. Ze zijn aan de ene kant een kritisch volger van hun docenten - docenten beweren in de eerste ronde intenties en gedragingen die de leerlingen echt niet hebben gezien - , maar ze zijn in de tweede ronde even goed onder de indruk van de veranderingen die hun docenten hebben gedemonstreerd. Zij zien die veranderingen scherper dan de docenten zelf. Wij vonden dat een markante uitkomst.

Hieronder bespreken we de drie onderzoeksvragen.

1. Zijn er veranderingen in het didactisch handelen van de docent aantoonbaar tijdens uitgevoerde lessen?

Bij de taaldocenten zien de beoordelaars op alle onderdelen een verandering in de waargenomen lessen. Maar vooral bij de onderdelen *Context bieden* en *Interactie* zijn er duidelijke verschillen tussen het begin en het einde van de Campagne. Ook bij *Samenwerking met de vakdocent* zien we een flink en overtuigend verschil; activiteiten die duiden op of het gevolg zijn van de samenwerking tussen vakdocenten en taaldocenten zijn duidelijk echt toegenomen.

Ook zien we dat er in het begin een aantal taaldocenten was dat een groot deel van de taalontwikkende didactiek geheel niet toepastte. Aan het einde van de Campagne komt dat niet meer voor. Ook zien we dat er aan het einde van de Campagne voor enkele didactische activiteiten twee tot bijna drie maal zo veel docenten tot actieve toepassers zijn geworden.

Bij de vakdocenten heeft ook een echte verschuiving plaats gevonden: in alle aspecten waarop beoordeeld wordt, zijn de vakdocenten actiever geworden; ook op het onderdeel *Samenwerking met de taaldocent*. We zien dat aan het einde van de campagne de vakdocenten veel actiever zijn geworden met *Woordenschatuitbreiding* en met *Interactie* en het *Feedback* geven in de klas.

2. Zijn er (waarneembare) veranderingen bij de taal- en vakdocenten, naar eigen oordeel en naar het oordeel van de leerlingen, die toe te schrijven zijn aan de ondersteuning, de reflectie en de deskundigheidsbevordering?

Op bijna alle observatiepunten laten de taaldocenten verschuivingen in hun didactisch handelen zien. Dat geldt ook voor de meeste, niet alle, beoordeelde aspecten van taalontwikkelen gedrag bij de vakdocenten. Voor een groot deel van de Campagne-input geldt dus dat docenten het meer en vaker gaan toepassen; de ene activiteit meer dan de andere. We zien ook dat er docenten zijn die bepaalde handelingen aan het begin geheel niet uitvoeren; zij hebben die handelingen dus niet in hun repertoire. Die groep wordt kleiner en aan de andere kant wordt de groep docenten die de didactische handelingen vaak toepassen ook groter. Er is op de schaal dus een duidelijke verschuiving, ook als je niet naar de gemiddelden maar naar de uitschieters links en rechts kijkt.

Ook bij de vakdocenten zien we op het onderdeel *Samenwerking met de taaldocent* een significant verschil. Zowel de vakdocenten als de taaldocenten gaan dus in de loop van de Campagne Leersucces meer samenwerken en overleggen en nemen van elkaar leesstof mee voor de eigen lessen. Dat komt overeen met wat de leerlingen waarnemen.

De leerlingen zijn van mening dat de taalgerichte didactiek van de taaldocenten in de loop van de Campagne toeneemt. Vooral op de onderdelen *ADPH*, *de Samenwerking met de vakdocent* en *Woordenschat*. Bij die onderdelen is de toename het grootst; echter bij alle aspecten wordt toename geregistreerd door de leerlingen.

Bij de vakdocenten ervaren de leerlingen in de loop van de Campagne een verschuiving op alle aandachtspunten die een rol spelen in de taalontwikkelen didactiek. Bij de meeste onderdelen geven de leerlingen aan dat de vakdocent het 'soms' tot 'regelmatig' doet.

3. Zijn er verschillen in de oordelen van de docenten en de leerlingen?

De taaldocenten beoordelen zichzelf gemiddeld positiever dan de vakdocenten, zij het dat de verschillen niet groot zijn. Het meest opmerkelijk is het verschil in *Samenwerking*.

Zowel de taal- als vakdocenten ervaren een positieve verschuiving op de diverse onderdelen in de loop van de Campagne.

Bij de vergelijking tussen de observaties tussen de leerlingen en hun taal- en vakdocenten zien we dat de leerlingen de docenten kritischer observeren dan de docenten dat met zichzelf doen.

Daar staat tegenover dat de leerlingen wel een grote verandering meemaken; de door de leerlingen gerapporteerde verandering is groter dan de veranderingen die taal en vakdocenten zelf menen uit te dragen. Ook bij de vakdocenten zijn we een soortgelijk verschijnsel: de leerlingen zijn kritischer over de docenten dan de vakdocenten over zichzelf.

Ter afsluiting: We zouden graag in een vervolg op de Campagne een vervolgonderzoek willen uitvoeren en daarnaast ook een onderzoek om de taalvaardigheid van de leerlingen en hun daarmee samenhangend leersucces vast te stellen. In deze Campagne, door o.a. dit onderzoek, hebben we laten zien dat interventie loont: Docenten gaan de bedoelde didactische veranderingen doorvoeren. Dat doen ze omdat ze er effect van verwachten. Omdat ze denken dat de leerlingen daar profijt van hebben. Het is dus zaak om vervolgens in kaart te brengen welke verbeteringen in leerlingresultaten zij daarmee

Bijlagen

Bijlage 1 Observatielijst Campagne Leersucces voor de taaldocent op het (v) mbo

1. Algemeen Pedagogisch Didactisch Handelen		
Doelen	Observaties	
1. Taaldoelen worden voor de leerlingen helder gedefinieerd.	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent stimuleert leerlingen diverse leerstrategieën te gebruiken.	0 – 1 – 2 – 3	
3. De docent laat de leerlingen reflecteren op eigen handelen.	0 – 1 – 2 – 3	

2. Context		
Doelen	Observaties	
1. De docent geeft les in een contextrijke leeromgeving, bijvoorbeeld in een praktijklokaal of simulatiebedrijf.	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent gebruikt voorwerpen, gereedschappen of apparaten van het vak.	0 – 1 – 2 – 3	
3. De docent gebruikt demonstraties en/of visueel materiaal van het vak.	0 – 1 – 2 – 3	
4. De docent verbindt nieuwe begrippen expliciet met achtergrondervaringen van de leerlingen.	0 – 1 – 2 – 3	
5. De docent brengt nieuwe begrippen expliciet in verband met wat eerder geleerd is.	0 – 1 – 2 – 3	
6. De docent geeft betekenisvolle opdrachten om buiten de school uit te voeren.	0 – 1 – 2 – 3	
7. De docent geeft praktische opdrachten, waarin de taal van het beroep een expliciete rol speelt.	0 – 1 – 2 – 3	
8. De docent gebruikt activiteiten om alle taalvaardigheden te integreren (lezen, spreken, luisteren en schrijven).	0 – 1 – 2 – 3	
9. De docent kijkt samen met de leerlingen terug op de nieuwe begrippen (taal en inhoud).	0 – 1 – 2 – 3	

3. Interactie		
Doelen	Observaties	
1. De docent moedigt leerlingen aan om na te denken en te praten over betekenissen en vakconcepten. (wie, wat, wanneer en hoe)	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent stelt hogere denkvragen (Hij laat de leerlingen samenvatten, anticiperen, conclusies trekken.)	0 – 1 – 2 – 3	
3. De docent maakt gebruik van interactie om nieuwe kennis aan te bieden.	0 – 1 – 2 – 3	
4. De docent maakt gebruik van wisselende activerende werkvormen bij de opdrachten.	0 – 1 – 2 – 3	
5. De docent is in natuurlijk gesprek met de leerlingen.	0 – 1 – 2 – 3	
6. De docent geeft gevraagd en ongevraagd feedback op de uitingen van de leerlingen (taal, inhoud, werk).	0 – 1 – 2 – 3	

4. Taalsteun		
Doelen	Observaties	
1. De docent controleert of de leerlingen de instructie hebben begrepen.	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent past zijn taalgebruik aan de leerlingen aan. (uitspraak, tempo, herhaling, complexiteit, woordgebruik)	0 – 1 – 2 – 3	
3. De docent biedt talige steun:		
a. Gerichte luisteropdrachten	0 – 1 – 2 – 3	
b. Schrijfkaders	0 – 1 – 2 – 3	
c. Structuur (sleutelschema's, stappenplan, e.d.)	0 – 1 – 2 – 3	
4. De docent ondersteunt mondelinge instructie met schriftelijke informatie (bijv. kernwoorden op het bord terwijl je ze noemt)	0 – 1 – 2 – 3	
5. De docent gebruikt een variëteit aan taalondersteunende technieken bijv. hardop denken, samenvatten, vragen stellen, verhelderen, opnieuw formuleren, parafraseren, feedback geven op taalgebruik, wachttijd geven, voorbeelden geven, laten navertellen.	0 – 1 – 2 – 3	

5. Woordenschat		
Doelen	Observaties	
1. De docent geeft de leerlingen oefeningen met de kernwoorden uit de tekst	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent besteedt aandacht aan de algemene beroepstaal/schooltaal in de tekst.	0 – 1 – 2 – 3	
3. De docent selecteert algemene beroepstaalwoorden en schooltaalwoorden uit de vakteksten.	0 – 1 – 2 – 3	
4. De docent legt de algemene beroepstaalwoorden en schooltaalwoorden uit door te laten zien en voor te doen.	0 – 1 – 2 – 3	
5. De docent geeft opdrachten voor oefening, gebruik en begrip van de vaktaalwoorden en algemene beroepstaalwoorden en schooltaalwoorden.	0 – 1 – 2 – 3	
6. De docent laat leerlingen nadenken over relaties tussen woorden door te oefenen met schema's en visuele weergaven.	0 – 1 – 2 – 3	
7. De docent maakt oefeningen voor het woordenschrift.	0 – 1 – 2 – 3	
8. De docent geeft feedback op de woordenschat van de leerling.	0 – 1 – 2 – 3	
9. De docent biedt talige steun: woordenschat (woordenlijst / -schrift, kernbegrippen e.d.)	0 – 1 – 2 – 3	

6. Samenwerking taal- en vakdocent		
Doelen	Observaties	
1. De docent koppelt taallessen aan vaklessen.	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent geeft de leerlingen verwerkingsopdrachten bij de vak- of schaduwteksten	0 – 1 – 2 – 3	

Bijlage 2. Observatielijst Campagne Leersucces voor de vakdocent op het (V)MBO

1. Algemeen Pedagogisch Didactisch Handelen		
Doelen	Observaties	
1. De docent stimuleert leerlingen diverse leerstrategieën te gebruiken.	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent laat de leerlingen reflecteren op eigen handelen.	0 – 1 – 2 – 3	

2. Context		
Doelen	Observaties	
1. De docent bouwt zijn les op vanuit een praktische situatie uit het beroep.	0 – 1 – 2 – 3	
2. Een nieuw onderwerp/een nieuwe praktijksituatie wordt eerst via een demonstratie of video gepresenteerd.	0 – 1 – 2 – 3	
3. De docent werkt in de les aan beroepskennis en vaardigheden.	0 – 1 – 2 – 3	
4. De opbouw van de les gaat volgens het principe voordoen – oefenen – uitleg – toepassen – terugkijken.	0 – 1 – 2 – 3	
5. De docent verbindt nieuwe begrippen expliciet met achtergrondervaringen van de leerlingen.	0 – 1 – 2 – 3	
6. De docent brengt nieuwe begrippen expliciet in verband met wat eerder geleerd is.	0 – 1 – 2 – 3	
7. De docent bereidt de leerlingen voor op het lezen van de vaktekst door: De ordening van de les (eerst praktijk/in beeld brengen)	0 – 1 – 2 – 3	
8. De docent geeft betekenisvolle opdrachten om buiten de school uit te voeren.	0 – 1 – 2 – 3	
9. De docent geeft praktische opdrachten, waarin de taal van het beroep een expliciete rol speelt.	0 – 1 – 2 – 3	
10. De docent gebruikt activiteiten om alle taalvaardigheden te integreren (lezen, spreken, luisteren en schrijven).	0 – 1 – 2 – 3	
11. De docent kijkt samen met de leerlingen terug op de nieuwe begrippen (taal en inhoud).	0 – 1 – 2 – 3	

3. Interactie		
Doelen	Observaties	
1. De docent moedigt leerlingen aan om na te denken en te praten over betekenissen en vakconcepten. (wie, wat, wanneer en hoe)	0 – 1 – 2 – 3	
2. De docent stelt hogere denkvragen (Hij laat de leerlingen samenvatten, anticiperen, conclusies trekken.)	0 – 1 – 2 – 3	
3. De docent maakt gebruik van interactie om nieuwe kennis aan te bieden.	0 – 1 – 2 – 3	
4. De docent maakt gebruik van wisselende activerende werkvormen bij de opdrachten.	0 – 1 – 2 – 3	
5. De docent is in gesprek met de leerlingen.	0 – 1 – 2 – 3	
6. De docent geeft gevraagd en ongevraagd feedback op de uitingen van de leerlingen (taal, inhoud, werk).	0 – 1 – 2 – 3	

4. Taalsteun		
Doelen	Observaties	
1. De docent stimuleert de leerlingen te kijken, luisteren, lezen.	0 - 1 - 2 - 3	
2. De docent past zijn taalgebruik aan de leerlingen aan. (uitspraak, tempo, herhaling, complexiteit, woordgebruik)	0 - 1 - 2 - 3	
3. De docent biedt talige steun: a. Gerichtte luisteropdrachten b. Schrijfkaders c. Structuur (sleutelschema's, stappenplan, e.d.)	0 - 1 - 2 - 3 0 - 1 - 2 - 3 0 - 1 - 2 - 3	
4. De docent ondersteunt mondelinge instructie met schriftelijke informatie (bijv. kernwoorden op het bord terwijl je ze noemt)	0 - 1 - 2 - 3	
5. De docent gebruikt een variëteit aan taalondersteunende technieken bijv. hardop denken, samenvatten, vragen stellen, verhelderen, opnieuw formuleren, parafraseren, feedback geven op taalgebruik, wachttijd geven, voorbeelden geven, laten navertellen.	0 - 1 - 2 - 3	
6. De docent bereidt de leerlingen voor op het lezen van de vaktekst door: a. Kernwoorden vooraf te behandelen b. Te werken met schaduwteksten	0 - 1 - 2 - 3 0 - 1 - 2 - 3	
7. De docent geeft verwerkingsopdrachten bij de vakteksten.	0 - 1 - 2 - 3	

5. Woordenschat		
Doelen	Observaties	
1. De docent selecteert vaktaalwoorden, kernbegrippen en plaatst ze in een zinvolle context.	0 - 1 - 2 - 3	
2. De docent legt de vaktaalwoorden uit door te laten zien en voor te doen.	0 - 1 - 2 - 3	
3. De docent herhaalt en laat de woorden meerdere keren terugkeren in verschillende situaties.	0 - 1 - 2 - 3	
4. De docent controleert of de betekenis begrepen is.	0 - 1 - 2 - 3	
5. De docent laat leerlingen nadenken over relaties tussen woorden door te oefenen met schema's en visuele weergaven.	0 - 1 - 2 - 3	
6. De docent laat de nieuwe woorden in het woordenschrift schrijven.	0 - 1 - 2 - 3	
7. De docent geeft feedback op de woordenschat van de leerling.	0 - 1 - 2 - 3	
8. De docent biedt talige steun: woordenschat (woordenlijst /-schrift, kernbegrippen, e.d.)	0 - 1 - 2 - 3	

6. Samenwerking taal- en vakdocent		
Doelen	Observaties	
1. De docent werkt bij de les aan: Taalvaardigheden Sleutelvaardigheden	0 - 1 - 2 - 3 0 - 1 - 2 - 3	
2. Taaldoelen worden (in vaklessen) voor de leerlingen helder gedefinieerd.	0 - 1 - 2 - 3	

Bijlage 3 Vragenlijst voor taaldocenten van de Campagne Leersucces

De beweringen in de vragenlijsten in bijlage 3, 4 en 5 bevatten dezelfde aandachtspunten (ADPH, Context, Interactie/Feedback, Woordenschat en Samenwerking taal- en vakdocent) als in de observatie-lijsten. De formuleringen zijn echter zo veel mogelijk toegankelijk gemaakt voor de betreffende lezer (zelfbeoordelaar).

	Bijna nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Bijna altijd
1. Ik stel hoge eisen aan leerlingen.					
2. Ik geef de leerlingen complimenten.					
3. Ik laat leerlingen samenwerken.					
4. Ik leg uit waarom het belangrijk is om samen te werken.					
5. Ik maak aan het begin van de les duidelijk wat ik wil gaan doen.					
6. Leerlingen krijgen bij mij de ruimte om hun werk zelf te plannen.					
7. Als ik iets uitleg stimuleer ik de leerlingen actief mee te doen.					
8. Ik overleg met de vakdocent over het lesprogramma.					
9. De vakles en de taallessen zijn goed op elkaar afgestemd.					
10. De taaldoelstellingen formuleer ik helder aan het begin van de les(sen-serie).					
11. De taaldoelen zijn gekoppeld aan de vaklessen.					
12. Als ik een nieuw onderwerp introduceer, activeer ik de achtergrondkennis van de leerlingen.					
13. Als ik iets nieuws introduceer dan breng ik dat in verband met wat ze eerder geleerd hebben.					
14. Ik maak gebruik van vakteksten en geef ze daar verwerkingsopdrachten bij.					
15. Ik geef oefeningen met kernwoorden uit de vakteksten.					
16. Ik besteed aandacht aan schooltaalwoorden en algemene beroepstaalwoorden.					
17. Ik pas mijn taalgebruik aan de leerlingen aan. (tempo, woordgebruik, moeilijkheid).					
18. Ik bied talige steun aan in de vorm van schrijfkaders, stappenplannen etc.					
19. Nieuwe begrippen schrijf ik op het bord.					
20. Ik maak bewust gebruik van technieken om leerlingen talig te ondersteunen zoals hardop denken, samenvatten, vragen stellen, verhelderen, opnieuw formuleren, parafraseren, feedback geven op taalgebruik, wachttijd/ denktijd geven, voorbeelden geven, laten navertellen.					
21. Ik laat de leerlingen ook samenvatten, anticiperen en conclusies trekken.					
22. Ik laat de leerlingen wisselende activerende werkvormen gebruiken.					
23. Ik geef praktische buitenschoolse opdrachten, waarin de taal van het beroep een rol speelt.					
24. Ik geef veel feedback op de taal van de leerlingen.					
25. Ik heb vertrouwen in het kunnen van mijn leerlingen.					
26. Ik denk dat er meer in leerlingen zit dan er uitkomt.					

Bijlage 4 Vragenlijst voor vakdocenten van de Campagne Leersucces

	Bijna nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Bijna altijd
1. Ik stel hoge eisen aan mijn leerlingen.					
2. Ik geef de leerlingen complimenten.					
3. Ik laat leerlingen vaak samenwerken.					
4. Ik leg uit waarom het belangrijk is om samen te werken.					
5. Ik maak aan het begin van de les duidelijk wat ik wil gaan doen.					
6. Leerlingen krijgen bij mij de ruimte om hun werk zelf te plannen.					
7. Als ik iets uitleg, stimuleer ik de leerlingen actief mee te doen.					
8. Ik overleg met de taaldocent over het lesprogramma.					
9. De vakles en de taalles zijn goed op elkaar afgestemd.					
10. Ik bespreek de (vak)doelen van de les vooraf met de leerlingen.					
11. Ik stel en bespreek ook taaldoelen.					
12. Een nieuw onderwerp breng ik eerst in beeld met een demonstratie, praktijksimulatie of met een video.					
13. Als ik een nieuw onderwerp introduceer, activeer ik de voorkennis van de leerlingen.					
14. Ik verbind nieuwe onderwerpen expliciet met onderwerpen die leerlingen al eerder geleerd hebben.					
15. Voor dat leerlingen een vaktekst (uit het boek) gaan lezen, behandel ik de kernwoorden uit die tekst.					
16. Ik bepaal vooraf wat de kernwoorden van een les (onderwerp) zijn.					
17. Ik controleer of de leerlingen de betekenis van de kernwoorden begrepen hebben.					
18. Ik geef feedback op de woordenschat van de leerlingen.					
19. Ik pas mijn taalgebruik aan de leerlingen aan (tempo, woordgebruik, herhaling, moeilijkheidsgraad).					
20. Nieuwe begrippen schrijf ik op het bord.					
21. Ik maak gebruik van technieken om leerlingen talig te ondersteunen zoals hardop denken, samenvatten, vragen stellen, verhelderen, opnieuw formuleren, in eigen woorden omschrijven, denktijd geven, voorbeelden geven, laten navertellen.					
22. Ik laat leerlingen nadenken en praten over betekenissen van vakconcepten. (wie, wat, wanneer, hoe)					
23. Ik stel ook vragen waar leerlingen dieper over na moeten denken. (waarom..., hoe..., voorspel...)					
24. Ik gebruik verschillende activerende werkvormen.					
25. Ik geef praktische (doe) opdrachten die leerlingen buiten de school moeten uitvoeren.					
26. Ik geef praktische opdrachten waarin de taal van het beroep een rol speelt.					
27. Ik geef feedback op het werk van de leerlingen.					
28. Ik geef feedback op de taal (het taalgebruik) van de leerlingen.					
29. Ik heb vertrouwen in het kunnen van mijn leerlingen.					
30. Ik denk dat er meer in mijn leerlingen zit dan eruit komt.					

Bijlage 5 Vragenlijst voor de leerlingen van de Campagne Leersucces

	Bijna nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Bijna altijd
1. De docent geeft ons ook moeilijke opdrachten.					
2. De docent geeft complimenten.					
3. De docent geeft opdrachten die we in een groepje moeten uitwerken					
4. De docent legt uit waarom samenwerken belangrijk is.					
5. De docent vertelt het begin van de les wat hij wil gaan doen.					
6. De docent leert ons hoe je het werk kunt organiseren.					
7. De docent stimuleert ons tijdens de les om actief mee te doen.					
8. Ik merk dat mijn vakdocent en mijn docent Nederlands goed samenwerken.					
9. De docent vertelt aan het begin van de les wat het doel is van de les of de lessen.					
10. Als de docent een nieuw onderwerp uitlegt, zoekt hij altijd naar dingen die we al weten van dat onderwerp.					
11. Bij een nieuw onderwerp legt de docent uit wat dat te maken heeft met wat we al eerder hebben gehad.					
12. Als we teksten moeten lezen helpt de docent ons door hulpopdrachten te geven.					
13. De docent maakt ons altijd duidelijk welke nieuwe woorden belangrijk zijn.					
14. De docent laat ons de nieuwe woorden apart opschrijven en er oefeningen mee doen.					
15. Als ik de docent niet begrijp, legt hij het nog eens, op een andere manier, uit.					
16. De docent schrijft nieuwe woorden op het bord.					
17. De docent laat ons nieuwe begrippen in schema's verwerken, zodat ik het beter begrijp.					
18. De docent stelt ons vaak moeilijke vragen, waar we over na moeten denken.					
19. De docent geeft ons opdrachten om buiten school te doen.					
20. Bij de buitenschoolse opdrachten, moeten we ook altijd taal gebruiken.					
21. De docent zegt hoe we iets gedaan hebben.					
22. Na afloop van een opdracht bespreken we hoe het gegaan is.					
23. Bij de taalles gaan de opdrachten over onderwerpen van het vak.					
24. In de vakles is er ook steeds aandacht voor de taal.					
25. Door hem heb ik het gevoel dat ik wat leer.					

